РИСТО КИРАЦИЕВ

СЕЛО НЕВОЉАНИ ЛЕРИНСКО

СКОПЈЕ 1986

РИСТО КИРАЏИЕВ

СЕЛО НЕВОЉАНИ ЛЕРИНСКО

СКОПЈЕ 1986

РИСТО КИРАЦИЕВ: СЕЛО НЕВОЛЈАНИ, ЛЕРИНСКО

Издавач
авторот **РИСТО КИРАЦИЕВ**

Уредник, јазична редакција и коректура
Васко Караџа

Рецензенти
Христо Андоновски и Славе Николовски-Катин

Превел на англиски јазик
Славе Николовски-Катин

Лектор на англискиот текст
Џим НаПатерој

Технички уредник
Стојан Блажевски

Печатено во Графички завод „Гоце Делчев" — Скопје, 1986 год.
Тираж 400

Published by

RISTO KIRADJIEV
THE VILLAGE OF NEVOLYANI — DISTRICT OF LERIN

Editor
Vasko Karadja

Reviewers: Hristo Andonovski and Slavé Nikolovski-Katin

Translated from Macedonian by
Slavé Nikolovski-Katin

Translated edited by
Jim NaPateroy

Technical and art editor
Stojan Blaževski

Printed by Publishing House "Goce Delčev", Skopje,
1986, in 400 copies.

Авторот РИСТО КИРАЦИЕВ
The author Risto Kiradjiev

СЕЛО НЕВОЛЈАНИ, ЛЕРИНСКО

Се решив да ја напишам и издадам оваа мала книшка за моето родно село Неволјани, Леринско, Егејска Македонија, Грција, поттикнат од големата љубов кон него и неговото минато, кон жртвите што ги даде за слободата.

Судбината на Македонците од Егејска Македонија, како што е познато, не им беше благонаклонета низ вековите. Ропство, угнетување, непризнавање и асимилација, но и жестока борба за опстанок и слобода.

* * *

МЕСТОПОЛОЖБА НА СЕЛОТО

Селото Неволјани се наоѓа на 3 км јужно од градот Лерин и е едно (или можеби беше) од поголемите села во Леринска околија со 300 куќи и со над 2900 жители сè до 1946 година. Неволјани е расположено во подножјето на планините Кула и Лопушнец, непосредно под Калугерица и селската корија. Низ селото тече Неволјанската река. Водите на оваа рекичка, која селаните ја викаа и Матица, во минатото вртеа околу 15 воденици и ги поливаа селските градини што ги имаше пред секоја куќа, а исто и поголем дел од полето Неволјанско. Од Лопушнец доаѓа и рекичката Четирска.

Значи Неволјани има своја планина и поле и се наоѓа меѓу градот Лерин и селата Лажени, Песочница, Кучковени, Маала и Крапештина. Лопушнец му припаѓал во минатото на некој турски бег, кој потоа му го продал на Неволјани и на Нерет, притоа поголемиот дел го купил Нерет, помал дел Неволјани и нешто помало задржал бегот Карасалија, кој потоа својот дел му го продал на селската општина. Се зборуваше, меѓутоа, дека овој дел го присвоиле тогаш Коце Нанов, Ване Дафов и Ване Димитриов кои во тоа време беа членови на црковната управа, со чии пари и бил купен тој имот.

КОРЕНИТЕ НА СЕЛОТО, КАЖУВАЊА И ЛЕГЕНДИ

Веројатно селото Неволјани како селска населба постој многу векови, населено со македонско население, уште од времињата пред Самуиловото царство. Подоцна во времето на турското владеење во селото се населиле и Турци така што според некои податоци во 1913 година селото имало 1833 жители, а во 1920 г. имало 1520 жители.. Во 1928 г. Неволјани имало 1478 жители, додека според пописот од 1940 г. се води со 1731 жител. Податоците пак од 1971 г. покажуваат дека имало 732 жители од кои 2/3 се Македонци а останатите грчки доселеници дојдени по 1924 г. Овие бројки јасно сведочат за масовното иселување на населението во поново време во прекуокеанските земји. Во немирните години на Граѓанската војна во Грција многу фамилии и поединци пребегнаа во разни земји, бегајќи од теророт на реакционерните сили.

Како што се раскажувало од дедо и прадедо, селото Неволјани порано било лоцирано во полето кај месноста наречена Шулдур и така се викало некое време и самото село, што на турски значело помини-застани. Низ селото минувал патот од Лерин за Костур. Токму низ оваа населба минувале и караваните со камили, мазги и коњи — единствен начин за пренесување на трговската стока во тоа време во споменатите градови.

Селаните тогаш имале доста мака од кирациите што минувале низ селото особено ноќе. Тие им го краделе добитокот на минување и го продавале во Костур, им ги кршеле џамовите од прозорците. Затоа околу 1518 година селаните решиле да го преместат селото подалеку од патот, малку повисоко, токму на местото каде што се наоѓа и денес. Но за ова требаше да се прашаат турските власти. Кочобашија на селото тогаш бил некој по име Никола Топал и тој се решил да појде кај турскиот валија да побара дозвола за преместување на селото. Кога Никола Топал му го поставил прашањето на валијата, тој го прашал:

— Зошто, бре ѓаур, сакаш да го пренесуваш селото?

— Од неволја, ефенди, од неволја, му рекол кочобашијата Топал објаснувајќи му ги причините и барањето на сите селани, нивните домови да бидат подалеку од главниот пат. Така беше добиена дозволата за преместување на селото и бидејќи тоа беше сторено поради неволјите, затоа и селото го доби името Неволјани.

НЕВОЛЈИТЕ ПРОДОЛЖИЈА

Таа е накратко легендата за село Неволјани. Но и со уселувањето на Турците составот на населението беше: 80% македонски словени, христијани, а 20% биле Турци, муслимани. Иако Турците биле далеку помалубројни тие ја поседувале најплодната земја. Имено полето му припаѓаше на селскиот бег Карасалија како и власта над македонските селани. Тие требаше прво да ги завршат сите полски работи на беговите ниви па потоа на своите ниви и бавчи. Летото, пак, кога се береше пченката, сите селани по наредба на бегот требаше да се договорат да си ја соберат пченката само за еден ден, затоа што на другиот ден во тие ниви ќе влегуваа стадата на бегот да пасат и ќе им правеа зијан ако пченката не беше собрана. Се пренесувало од поколение на поколение со кажување, за маките тогашни на поробените Македонци.

На денот, на пример, на бербата на богатиот род на пченката, излегувал бегот на патот што води кон полето и седнувал на земја со скрстени нозе. Го забодувал ножот в земја покрај себе, да го гледаат селаните што минувале и Карасалија им наредувал под закана на сите да одат прво во неговиот чифлик да му ја соберат пченката па потоа да се грижат за своите ниви.

— Го гледаш овој нож, бре ѓаур — викаше бегот. Како што е забоден в земја овој нож, така ќе го забодам во твојот мев ако не појдеш на мојата нива. Под таквата закана селаните работеле за бегот. Произволот немаше крај. Така беше и во цела Македонија за време на петвековното турско ропство.

ТОПОНОМАСТИКА

Не само името на селото Неволјани, туку и називите на околните месности се чисто македонски со изразит белег на леринскиот македонски говор. Ќе ги наведам тие убави и звучни имиња на нашите месности:

1. *Во полето месностите ги имаат следниве називи:*

Топилата
Горнио бунар
Слатината
Ревано
Големите есики
Смеси
Градските ливаќе
Изриов кладенец
Вириштата.
Шулдур
Бела чешма
Киркои ливаќе
Сувиот реван
Лаженски ливаќе
Ж'та вода
Красимирци
Долниот бунар
Маалски лозја
Богупасе
Кучковскиот мост
Лаките
Ормано
Завоите
Малите есики
Каплана

2. *Имиња на планинските месности:*

Греоцки дол
Кулата
Свети Илија
Зимниците
Клепала
М'згалката
Пештерата
Суљови нивје
Минои нивје
Трсјанската црква.
Орешките
Врбучка
Габерски дол
Бошњакова нива

3. *Имиња на други месности западно од селото:*

Кајчии ливаѓе
Диневските воденици
На Ќумузо воденицата
Горнио мериз
Цикоа ливада
Коачои нивје
Калуѓерица
Кајчеа воденица
Шинанови воденици
Мутоа ливада
Змијарнико
Киркоа нива
Водениците
Горните ливаѓе
Мискетои воденици
Долнио мериз
Леската
Рамен рид
Елите

4. *Имиња на месности југозападно од селото:*

Јаноа црква
Муаремоа нива
Карабунар

И натаму кон запад од Неволјани се планинските месности:

Гумништа
Калуѓеров камен
Трите буки
Салиов глас
Мала вода
Арамиското кладенче
Голема вода
Орницата
Елите

и 5. на југозапад од селото:

Горничката	Плугара
Еленица	Марушкина ливада
Четирските ливаѓе	Црна прс
Лопушнец.	Среден рид
Четирските лозја	Леската

Овие имиња се трајни сведоци за словенските корени и македонската припадност на населението од нашиот крај и неможат да бидат избришани иако се правени такви обиди. Познат е, на пример, фактот дека од 1926 година во Егејска Македонија, грчката влада ги менувала систематски имињата на македонските села и на градовите. Така и името на моето село Неволјани тогаш беше сменето и го нарекоа Скопјá (Σκοπιά). Но сите ние и не само ние си го викаме Неволјани, оти она другото име за нас е по.во

ЦРКВИТЕ ВО СЕЛО НЕВОЛЈАНИ

Во село Неволјани во старо време имало 5 цркви и тоа: Свети Илија, Свети Димитрија, Јаноа црква, Света Петка и Света Богородица.

Јаноа црква за време на турското владеење била разурната и бидејќи се наоѓала надвор од селото, Турците не им дозволија на селаните поново да ја изградат истата. Се сеќаваме на тие урнатини сè до крајот на втората светска војна. Тогаш нашиот соселанец Трајан Мишката со свои средства подигна на тоа место едно мало манастирче, постави таму икона и кандило, а му остави завет на Иљо Јованов и нешто пари, по неговата смрт да се грижи за тоа црквиче и да го пали кадилото.

Црквата *Свети Димитрија* што се наоѓа во селото пред Кирациничините порти, беше добро сочувана за време на османлиското владеење. Таа е оградена со 3 метра висок ѕид а во авлијата на црквата има многубројни

и разни плодни и декоративни дрвја што претставуваа вистински украс како за црквата така и за селото. За оваа црква се грижеа Мице и Мицејца Алексови. За време на Првата светска војна црквата настрадала, авлијата беше разурната, но додека беа живи Алексови, тие се грижеа за неа и некако ја одржуваа и се грижеа за иконостасот на црквата. Потоа се грижеа жените од маалото, додека селската општина и црковната управа не се погрижија како што требаше за оваа црква што пропаѓаше.

Црквата *Свети Илија* што се наоѓаше на горниот крај од селото и таа пропаѓаше со текот на времето и на тоа место постоеше мало манастирче за кое се грижеше Коле Трајчев. Овде секоја година на ден Илинден се одржува голема прослава и народна веселба. Се собира цело село и старо и младо на панаѓур. Оваа убава македонска традиција продолжува и до ден денешен иако селото по Граѓанската војна во Грција (1946—1949) е преполовено и скоро трите четвртини од жителите на селото се иселија.

По пропаѓањето на гореспомнатите цркви селото се присобра околу црквата *Света Петка*, изградена уште 1832 година, според написот на каменатa плоча пред самиот олтар на црквата.

Но бидејќи селото постојано се развиваше и растеше, оваа црква беше веќе мала за селото. Затоа селаните се здружија и со свои прилози и лична доброволна работа во 1900 година започнаа со изградбата на новата црква *Света Богородица*, голема и убава каква што немаше во цела Леринска околија па ниту во градот Лерин. Црквата е градена од делкан камен од вредните раце на Неволјанчани во текот на десет години и беше завршена и осветена 1910 г. Над главната врата на црквата на голема камена плоча беше напишан датумот на изградбата и со кирилско писмо имињата на главните иницијатори на изградбата. Но 1925 година, грчките власти испратија специјално човек, кој со длето го избриша словеномакедонскиот натпис на таа плоча.

ИЛИНДЕНСКОТО ВОСТАНИЕ И СТРАДАНИЈАТА ПОТОА

Селото Неволјани масовно се вклучи во Илинденското востание на македонскиот народ против турското господство, за национална и социјална слобода, кое беше дигнато на 2 август 1903 година (20 јули 1903 г. по стар стил). Како месни војводи се истакнаа тогаш Иљо Видинов и Пеце Стојнинчев, а меѓу револуционерните борци Крсте Танасчев, Ристо Нанов, Ристо Нумчев, Филип Чепкезо и други. Народот сестрано го подржа востанието и со радост ја очекуваше својата слобода. Но таа беше краткотрајна. Сјајот на Крушевската република траеше само 10 дена. Востанието беше задушено од многубројната турска војска. Големи жртви даде тогаш македонскиот народ а неговите страдања продолжија и по востанието. Учесниците во востанието беа жестоко прогонувани. Во Неволјани беа убиени од Турците: Дане Игнов и Геле Севдин. Нумче Мискето заедно со својот син исто беа убиени на својата нива кај Лаките, а Мито Турјанецо близу Маалската река на патот од орманот.

За овие убиства Неволјанчани бараа одмазда. Така Петре Стојнинчето го уби турскиот пољак Џафер, а Ристо Нанов го уби синот на фетата. Филип Чепкезо уби едно Турче од Лерин кое дошло по дрва во селската корија. Еве, како го раскажуваа овој случај: кога Турчето се враќало од коријата и минувало низ селскиот мегдан каде што беа чешмите, застанало наспроти жените што налевале вода и мочало да го гледаат сите. Филип Чепкезо, селски бакал што го држел дуќанчето на Бабаровци, ја видел таа сцена и силно револтиран се скарал со него. Турчето нагло му се спротивставило и ги навредувало христијанските селани. На следниот ден Филип Чепкезо го начекало Турчето кај месноста „Греоски дол" и го убило а селаните го закопале во некоја нива. Турските власти не беа во состојба да го откријат сторителот на убиството.

За хаотичната ситуација што владееше по задушувањето на Илинденското востание тогаш во Неволјани

и во сета Леринска околија, сведочат и убиствата, во селото, на Поп Анастас и Поп Коста. Првиот беше убиен од Крсте Танасчето поради тоа што тој го организирал убиството на Тасе и Коле Севдин. Вториот, пак, беше убиен, бидејќи се сомневало дека бил учесник во масовното убиство на 40 души кои биле одведени од Кладораби и околните села од страна на грчките андари во Јачово поле и таму заклани. Убиството, пак, на поп Анастас и на поп Коста беше повод грчките андари заедно со турската војска да извршат вистински масакр во селото. Во тоа им помогна и Ламе Ламчето кој ги доведе Турците и грчките андари на свадбата на Ристо Лаженкин, велејќи им дека тука се кријат комити и треба да ја изгорат куќата, но за среќа беа навреме забележани од свадбарите и спречени.

Тогаш тие се упатиле на свадбата на Коте Јанев. За да им успее планот тие прво пратиле некој човек кој започнал на луѓето собрани на свадбата да им прави некои факирски трикови со цел да ги собере сите свадбари на едно место. Потоа Турците и грчките андари ја опкружиле куќата, ја напрскале со газија и ја запалиле. Едновремено пукале во вратата врз невините луѓе кои панично бегале да се спасат од огинот. Четиринаесет луѓе изгореа или беа убиени таа вечер на свадбата и тоа: Ѓорѓи Јанев, татко на зетот, Лазо Јанев, стрико на зетот, Мити Јанев, Ване Тиљев, Делјо Тиљев, Ката Тиљева, ќерка на Ване Тиљев, Васил Типулов, Нуме Јованов и др. Освен жртвите беше причинета и материјална штета од над 3000 турски лири. Организаторот на овој масакр Ламе Ламчето беше убиен од Пеце Стојничето кај воденицата на Ќумузо во знак на одмазда.

Дедо Јован Џиков раскажувал дека бил на таа свадба но кога видел дека дошол непознат човек, маскиран и почнал да им прави факирски трикови, станал и си заминал. На патот го фатиле наоружани грчки андари. Тој им рекол дека бил кај ќерка си. Го одведоа дома под стража и го чуваа сè додека не ја завршија заеднички со турскиот аскер гнасната операција и тоа на една свадба!

УЧИЛИШТЕТО ВО НЕВОЛЈАНИ НЕВОЛЈИТЕ СО ЈАЗИКОТ

Во Неволјани постоеше народно училиште уште од крајот на минатиот век и сè до поделбата на Македонија во 1913 година, каде што децата се школуваа на својот мајчин јазик. Потоа паралелно беше отворено и грчко училиште, но малуброjните деца што го посетувале, само во училиштето зборуваа грчки додека надвор и дома си зборувале на својот мајчин македонски јазик.

Сите се сеќаваат меѓутоа, на подоцнежниот суров период кога дури и јазикот се најде под удар на грчките реакционерни закони. Тоа се случи со воспоставувањето во Грција на метаксасовата диктатура од 4 август 1936 година. Имено тогаш со закон беше забранета употребата на македонскиот јазик. Значи сите тие кои не знаеа грчки требаше да замолкнат. Не смееше да се пее на свадби, на крштевки и на веселби. Прекршувањето на законот се казнуваше со 300 драхми на самото место, а при секое спротивставување полицијата ги одведуваше луѓето во полициските участоци и ги малтретираше.

Во 1937 г. во сите македонски села, грчките власти отвориja вечерни училишта за изучување на грчкиот јазик од страна на старите луѓе кои воопшто не го знаеја грчкиот јазик. Тие „училишта", се разбира, заедно со теророт и разните методи на угнетување и дискриминација на Македонците, требаше да помогнат за денационализацијата на македонското население.

Многубројни анегдоти останаа од тоа време на забраната на македонскиот јазик. Да наведам еден: Некој си стар селанец си одел со своето магаре на нива. — „Уш, бре пусто" — му викнал стариот на магарето. Ова го слушнал еден жандар грчки и поднесол тужба против селанецот. Пред судот го прашале селанецот: „Зошто на магарето му зборуваш бугарски?". „Па не

разбира грчки, господине судија, моево магаре. Нема ниту „вечерна“ магарешка школа да го пуштам да се научи“ — му одговорил стариот.

* * *

Ново и убаво училиште во село Неволјани беше изградено 1935 година и тоа по иницијатива на селската општинска управа во тоа време што ја сочинуваа Коле Танасчето, Сотир Кирациев, Лазо Малина, Ристо Динев и Ристо Золи. Финансиска помош дадоа печалбарите од селото што беа во Америка, Канада и Австралија. Училиштето беше изградено со доброволна работа на сите жители на селото. Тоа е убава зграда со три ката, со убави училници и сите потребни простории за едно училиште со шест одделенија, односно основно шестгодишно училиште.

ПРОБЛЕМОТ СО ВОДАТА, ИЗГРАДБАТА НА ВОДОВОДОТ

Селото Неволјани до 1928 година немаше чиста и здрава вода за пиење. До тогаш водата до селските чешми доаѓаше по глинени цевки и се зафаќаше од реката Матица над селото кај една долинка. Неколку куќи имаа и сопствени бунари во својот двор, а околу селото имаше и неколку природни чешмурки кои летно време секнуваа.

Само едно мало изворче во старата корија, на 2 км од селото, не секнуваше. Тоа се викаше „Кара Бунар“ што на турски значи Црн Бунар. Ова име го добило поради тоа што некогаш тука Турците одведоа некоја девојка христијанка и ја обесчестија.

Од ова изворче налеваа вода младите девојки и момчиња од Кирациčино и Стојничево маало.

Така, за да налеат чиста вода жените требаше да станат в зори пред да поминат селаните со коњите и магариња низ поточето каде што се зафаќаше вода-

та над селото, бидејќи потоа водата беше матна а понекогаш и опасно не хигиенска затоа што магариња та, обично цапајќи низ вода, запираат токму тука и ја загадуваат. Имаше појави на разни болести: туберкулоза, тифус, маларија што го потресуваа селото и понекогаш во минатото беа десеткувани и цели фамилии.

Тоа ги натера Неволјанчани сериозно да го сфатат проблемот со снабдувањето со вода за пиење и да го решат со сопствени сили оти немаше кои друг да го реши во тоа време. Група напредни селани на чело со покојниот Гичо Лаженкин ја презедоа иницијативата и започнаа да агитираат пред селаните дека со сопствени сили и со заедничка работа може да се донесе во селото чиста и здрава вода и тоа од главниот извор што се наоѓа на 10 километри од селото, на планината Калуѓерица. Некои постари луѓе тогаш како дедо Ѓорѓи Тасев, дедо Лазо Тасев, Стојан Попов, Иљо Тасев и други не веруваа во таа можност и една таква смела за тоа време идеја им изгледаше дури и неостварлива.

Но благодарение на упорноста на иницијаторите, оваа благородна работа се оствари. Најзаслужени за овој потфат беа: Гичо Лаженкин, Коле Танасчето, Поп Димитри Стамболи, Нуме Трајчев, Васил Трајчев, Лазо Малина, Ристо Динев, Иљо Стојнинчев, Ване Рисин, Тасе Џиков, Ване Цуцулов и многу други.

Голема беше заслугата и материјалната помош на иселениците од селото во Соединетите Американски Држави, во Канада и Австралија, кои испратија голема парична помош за изградбата на овој водовод, односно за доведување вода во Неволјани. Да ги наведеме овде нивните имиња: Иљо и Мито Франгои, Павле Кираџичин, Сотир Кираџичин, Мито Кираџичин, Танас Буџов, Лазо Нолев, Пеце Нолев, Ристо Гроздин, Пеце Гроздин, Коте Јанев, Пеце Арбалија и други.

Со доброволна лична работа за изградба на овој водовод се ангажира и помогна целото село. Да се изгради тој водовод долг 10 километри не беше едноставна работа. Неволјанчани тоа го сторија и ја донесоа во селото бистрата вода од изворот на Калугерица. Во селото беа изградени по една чешма во секое маало

што беше доволно сите жители да имаат чиста и ладна здрава вода за своите потреби и за добитокот. Овој водовод овозможи подоцна да се изгради во селото и водоводна мрежа и да се доведе вода во секоја куќа.

Треба да се подвлече дека ова дело на Неволјанчани одекна позитивно тогаш во целата Леринска околија и во самиот град Лерин, бидејќи дотогаш ни едно село немаше водовод и таква чиста изворска вода за пиење, па ниту градот. Токму затоа многу Леринчани доаѓаа во Неволјани да си налијат чиста планинска вода за пиење и воедно да прошетаат 3—4 километри на чист воздух и пријатна природа. Тоа овозможи уште, преку лето селото да привлекува и извесен број луѓе кои доаѓаа на летување како туристи, на чие располагање им беа свежото овошје и зеленчукот, изобилството на млечни производи и гостопримството, а пред сè срдечноста на Неволјанчани.

ПРОМЕНА НА ИМЕТО НА СЕЛОТО

Поради сите овие убавини, кога 1926 г. грчките власти започнаа да ги преименуваат сите села и градови во Егејска Македонија, односно да ги заменуваат нивните словено-македонски имиња со грчки, тие во почетокот предложија Неволјани да се вика Периволи (што на грчки значи градина). Имаше и спротивставувања на таа мерка од страна на селаните. Тогаш поставија и еден плакат на ѕидот на ковачницата на Лазо Мискето на кој пишуваше хорио „Периволи" (село Периволи). Една ноќ тој натпис беше симнат и на негово место залепен друг на кој пишуваше: „Долу Периволи — Да живее Неволјани". На крајот, се разбира, со закон беше наложено сменувањето на името и така селото го нарекоа Скопја (Σχολια). Овој збор на грчки значи стражарница или посматрање од високо. Но, ние Неволјанчани, како и сите Македонци нашето село си го викаме со оригиналното и убаво име што му го дадоа нашите прадедовци — Н Е В О Л Ј А Н И. И денес сите околни села нè викаат Неволци.

ПЕЧАЛБАРСТВО, ТУЃИНА, ИСЕЛУВАЊЕ

Неволјанчани осебно во минатото, претежно се занимавале со земјоделство, градинарство и сточарство. И подоцна селото произведуваше жито, млеко, грав и јагоди. Но за време на турското владеење, бидејќи најплодородните ниви ги поседувале Турците, тешко се живееше од овие занимања. Затоа селаните тогаш собираа дрва в планина и ги продаваа во Битола. Требаше со натоварените дрва на магарења, мазги и коњи да се помине пат од 30 км пешки за да се стигне до Битола и да се заработи некој грош. На враќање пак, качувале од Битола за Лерин некој Евреин трговец или некој Турчин за некој грош кирија. Од Неволјани за Битола се тргнуваше на полноќ за да се стигне утрото во Битола и истиот ден откако ќе ги продадеа дрвата и ќе купат нешто потребно за егзистенција, се враќаа назад.

Тешкиот живот ги натера порешителните селани уште во минатиот век да одат на печалба во Истамбул, во Анадолија и во Романија. Тие прифаќаа секаква работа што им се нудеше. Кога се отвори патот за Америка, некои Неволјанчани уште пред 1900 година заминаа за Америка на печалба. Меѓу првите беа Лексо Арбалија, Ване Лаженко, Коце Џиков, Коце Достин и други. За време на уриетот уште повеќе млади луѓе заминаа за Америка каде што по неколкугодишен престој се враќаа назад во селото, си купуваа по некоја нива и си градеа нови куќи.

Меѓутоа, по Илинденското востание и до 1914 година многу фамилии се иселија и во Бугарија, како на пример, Пеце Стојничин, Наум Чепкезо, Ристо Нанов, Пеце Попов, Мито Попов, Ристо Лаженкин и др. Во Америка се исели Крсте Танасчето.

Иселувањето продолжи и по Првата светска војна. Луѓето заминуваа за Соединетите Американски Држави, за Канада и Австралија. Многумина тогаш си ги земаа и своите фамилии, напуштајќи ги своите куќи и имоти во селото. Тоа иселување доби димензии на масовно напуштање по Втората светска војна и особено по Гра-

ѓанската војна во Грција (1946—1949). Се чини за момент дека на луѓето им се одмили стариот крај. Се разбира, дека причините за оваа појава се подлабоки и попотресни и можеби некогаш ќе бидат предмет на проучување.

Овие масовни иселувања во прекуокеанските земји доведоа до тоа да се намали населението на селото од 2900 на само 600 жители во 1982 година. Болно одекнува овој факт во срцето на секој Неволјанчанец.

Неволно, си го спомнувам кажувањето на постарите за тоа, дека кога во 1924 година си заминуваа и последните турски жители од Неволјани, а на нивно место и во нивните куќи се уселуваа мајцирите од Мала Азија и Кавказ и им се доделуваа имотите на Турците, бегот Карасалија пред да го напушти селото им рекол на некои селани: „Знам дека се радувате што си одиме ние некрстените Турци, но знајте дека никогаш нема да се ослободите од овие крстените Турци што доаѓаат на наше место!".

ВОЈНИ, БОРБИ, СТРАДАНИЈА И ЖРТВИ

За време на Првата светска војна на Неволјани му беа нанесени големи материјални штети од разни војски кои минуваа и војуваа токму на овој терен 1917—1918 г. На селаните им беше одземен добитокот и им беа испразнети амбарите. Беше исечена целата Стара корија. Селаните беа мобилизирани на ангарија за потребите на фронтовите.

По завршувањето на таа војна, како што е познато, Грција се спремаше за војна во Мала Азија и затоа сета младина беше мобилизирана во грчката војска и испратена на војната со Турција 1919 г. Во 1922 г. грчката војска претрпе катастрофален пораз кај Измир и беше отфрлена од Мала Азија. Во таа војна како војници на грчката армија учествуваа триесетина младинци од Неволјани, а погинаа во Мала Азија:

Тасе Гулин *Мито Аврамин*
Васил Солев *Тодор Стрезов*
Стефо Димитриов *Нуме и Тане Димитриови*
Коле Скендев. *и други.*

Кога на 28 октомври 1940 година фашистичка Италија ја нападна Грција преку Албанија, пак беа мобилизирани сите во грчката војска и учествуваа во борбите на Албанскиот фронт. Тогаш и од Неволјани во редовите на грчката војска се боревме педесетина луѓе. Во таа антифашистичка војна паднаа на бојното поле следниве јунаци од нашето село Неволјани:

Тасе Алексовски — водник Агисилаос Бакрацис — десетар
Тодор Скендов
Пандил Мацин Доне Арнаутов
Сотир Налбати. Иљо Струмин

Од бомбардирањето на селото погина и Лена Котевска.

За време на таа војна на населението му беа одземени коњите и мазгите за потребите на фронтот без никакво обештетување.

Но најапсурдниот и бесчовечен однос на грчките власти спрема Македонците во тој период беше манифестиран со апсењето и депортацијата на стотици луѓе на островите во Егејско море. Така, додека младите војници се бореа и гинеа на првата линија на фронтот во Албанија, нивните родители и постари браќа беа затворани, мачени и интернирани само затоа што беа Македонци.

НАРОДНИОТ ОТПОР ПРОТИВ ФАШИСТИЧКИТЕ ОКУПАТОРИ 1941—1944

Своите демократски, антифашистички и слободољубиви чувства, жителите на Неволјани особено ги изразија во времето на Народниот отпор против фашистичките окупатори 1941—1944 г. и Народноослободителната борба.

Да напомнам дека во селото беше основана организација на КП на Грција уште пред 1932 г. со неколку членови и повеќе симпатизери. Како инструктори тогаш во селото доаѓаа: Барбајани од Лерин, Калајџидис од Клештина, Ставре Кочовски и Вангел Куичев од Баница, а подоцна од 1936 г. и Лазо Трповски од Д'мбени, Костурско. Акцијата на партиската организација во селото пред војната беше насочена кон привлекување повеќе членови, истакнување и гласање за нејзините кандидати на парламентарните и општинските избори, кон просветна работа меѓу народот и младината.

Партиските организации се активираа веднаш по окупацијата на земјата од германско-италијанските и бугарските фашистички војски. Од сите политички партии во Грција единствено КПГ (Комунистичка Партија на Грција) се зафати со организација на народниот отпор против окупаторите и нивните домашни помагачи. Македонскиот народ заедно со чесниот грчки народ масовно учествуваше во тој отпор во 1941—1944 година.

Од село Неволјани, Леринско, активно учество во ЕЛАС (Грчка Народно-ослободителна војска) и во ослободителните организации ЕАМ (Национално-ослободителен фронт), ЕПОН (Единствена Сегрчка младинска организација), СНОФ (Славјано-македонски Народно-ослободителен фронт) зедоа следниве борци:

Стојан Трајчев	Васил Стрезов
Доне Германов	Ристо Кирациев
Стојан Нанов	Пандо Дрдулов
Георги Бибев	Крсте Кирациев
Ристо Стрезов	Тего Стојничев
Тасе Нолев	Паса Дрдуловска
Крсте Кузев	Иљо Лаженкин и
Тасе Јованов	Димитрис Лазарис

Својот живот во народната борба го положи *Стојан Трајчев.*

Оддавајќи му почит и признание на овој храбар борец ги наведувам овде неговите кратки биографски податоци. Тој е роден во Неволјани 1917 г. од татко Нуме и мајка Ката. Учествуваше во Грчко-италијанската војна во Албанија 1940—41 г. и беше ранет на фрон-

тот. Потоа за време на окупацијата стапи во организациите на отпорот и излезе партизан. Беше партиски активист. Во февруари 1944 г. по задача се наоѓаше во с. Овчарени. Беше предаден од некој шпион и заробен од една бугарска единица што опериираше заедно со Германците. Во Лерин го мачеа жестоко, но Стојан се држеше храбро. Бугарите му го предадоа на Германците а тие го одведоа во логорот Павлос Мелас во Солун. Едно утро беше најден исфрлен од прозорците на затворот, мртов.

Во август 1943 г. германските окупатори го уапсија *Поп Димитри Стамболи* од Неволјани и со уште 14 луѓе од Лерин и околните села ги обесија близу селото Кладораби на патот Лерин—Битола.

Германските окупатори повеќепати го ограбуваа селото. Тие го одведоа целото стадо биволи и крави од пасиштето право в кланица без воопшто да прашаат некого.

По завршувањето на војната, како што е познато, Грција ја зафатија нови немири. Надежите, дека ќе дојде толку саканата народна слобода, пропаднаа. Насилство и терор завладеа на секаде. На власт во Грција дојде реакцијата и монархофашизмот. Македонското население доживеа тешки денови на голем терор и погроми. Први на удар се најдоа борците антифашисти — учесници во Народно-ослободителната борба против окупаторите.

ГРАЃАНСКАТА ВОЈНА 1946—49. БОРБА И ПОРАЗ. ИСЕЛУВАЊА, ИСКОРНУВАЊА

Уште 1945 г. на народот на Грција му беше наложена Граѓанската војна, кога на власт дојдоа вчерашните соработници на окупаторот. Нови маки и страдања. Борците на отпорот и честите патриоти мораа да бегаат в планина за да се спасат од нечуениот терор на монархофашизмот.

Во тие тешки години од Неволјани беа затворени во Леринскиот затвор многу луѓе. Осуммина беа стрелани во Лерин и тоа:

Пеце Типулов	Пеце Золи
Павле Гроздин	Стефо Золи
Пеце Трпков	Пеце Нанов
Ставре Стрезов	Георги Бишкаров

На островот Микронисос беа одведени Тодор Цуцулов и Стефо Скендов, каде што и двајцата беа усмртени со нечуените методи на мачење што ги применуваа таму грчките монархофашистички џелати. *Тасе Јованов* во овој логор се споулави од големите маки и мачења на кои беше подложен и во состојба на полно нервно растројство го пуштија дома, уништен и упропастен.

Уште двајца селани беа убиени од владината војска и тоа *Ставре Улерчев* (Гулин) и *Пеце Опкето* без никаков повод. Нив ги зедоа ангарија по планините, насилно да им носат муниција и повеќе не се вратија. Тие беа убиени, но не се знае под какви околности.

Многумина селани, кои беа интернирани на островите во Егејско море, во периодот на Граѓанската војна во Грција, останаа таму повеќе години и по завршувањето на таа војна.

Борците антифашисти ја создадоа Демократската Армија на Грција (ДАГ) уште 1946 г. и храбро му се противпоставија на монархофашистичкиот терор. Во ДАГ учествуваше голем број Неволјанчани. Многумина паднаа во жестоките четиригодишни борби. Оддавајќи им чест и признание да ги споменам овде паднатите борци на ДАГ од Неволјани:

1. *Крсте Кирациев*, роден на 17. 6. 1923 г. Загина на 23. 5. 1946 г. во полето кај с. Лажени, Леринско.
2. *Тасе Нанов*, роден 1915 г. Загина 1947 г. во борбите кај Мургана, во Епир.
3. *Тасе Мазенков*, роден 1935 г. Загина 1948 г. во големите борби на Грамос.
4. *Ристо Мазенков*, роден 1910 г. Загина 1949 г. на Грамос.
5. *Вангел Лузов*, роден 1934 г. Загина во борбите на Грамос 1948 г.

6. *Васил Мишков*, роден 1922 г. Загина на Грамос 1948 г.

7. *Иљо Лаженкин*, роден 1928 г. Загина во борбите кај Мали Мади 1948 г.

8. *Лазо Делигочев*, роден 1933 г. Загина во борбата кај Хелона, 1949 г.

9. *Тасе Лаженкин*, роден 1933 г. Загина во борбата на Науса 1948 г.

Умрени борци на ДАГ:

1. *Коста Рисов*, роден 1928 г. По поразот на ДАГ емигрирал во Ташкент, СССР. Потоа се усели во Скопје, каде што умре 1965 г.

2. *Спиро Кузманов*, лекар. Умре во Скопје.

3. *Васил Стрезов*, умре во Ташкент, СССР.

4. *Ристо Ружин*, умре во Ташкент, СССР.

5. *Филип Димитриов*, умре во НР Романија.

По поразот на ДАГ 1949 г., нејзините борци емигрираа главно во град Ташкент, Узбекистанска ССР во Советскиот Сојуз, а исто така одреден број борци, голем број деца и цивилно население се најдоа во Југославија, Романија, Бугарија, Полска, Чехословачка и Унгарија.

Еве, каде ги однесе судбината многумина Неволјанчани во тоа немирно време:

Во СССР, град Ташкент: Стојан Нанов, Георги Бибев, Васил Стрезов, Доне Германов, Ристо Кирациев, Кочо Рисов, Ристо Ружин, Крсте Кузев, Димитрис Лазарис, Паса Дрдулова, Нуме Нанов, Тего Стојнинчев, Ставре Мазенков и Спиро Кузманов.

Во НР Романија: Таса Нанова, Циља Нанова, Махи Нанова, Ристо Нанов, Митра Нанова, Мара Нанова, Стефо Нанов, Дежда Германова, Стефо Германов, Томка Германова, Ката Германова, Митра Германова, Филип Димитриов, Филипица Димитриова.

Во НР Унгарија: Ристо Стрезов.

Во *НР Полска:* Тасе Нолев, Георги Нанов, Тасица Нанова, и Мито Трпин.

Во НР Чехословачка: Пандил Дрдулов, Пандилица Дрдулова и Ристо Дрдулов.

Во СФР Југославија: Мара Стрезова со две деца, Томка Стојнинчева со две деца, Георги Стрезов, Пандора Кираџичина, Крсте Кираџичин, Коста Скендов, Линка Скендова, Васил Кираџичин и Иљо Лаженков.

* * *

Освен тоа во денешно време во Канада се уселени и постојано живеат вкупно повеќе од сто фамилии од Неволјани.

Во Соединетите Американски Држави живеат околу 20 фамилии.

Во Австралија постојано живеат приближно сто фамилии.

Оваа слика не е карактеристична само за Неволјани, туку и за многу села и градови ширум Егејска Македонија. Причините за тоа се длабоки.

Би било добро сите ние соселани од село Неволјани, Леринско да контактираме повеќе меѓу себе, да се среќаваме при секоја можна прилика да си го споменуваме нашето прекрасно и незаборавено село, нашите убави македонски традиции, обичаи и песни и да ги култивираме истите да не се забораваат. Вистинска среќа би била ако некој ги опише сите тие работи и да ги објави.

Во името на тие наши традиции јас ќе бидам среќен ако во тој правец помогне и оваа мала книшка со само некои податоци за едно село големо и убаво, кое постои во стариот крај. Илјадници негови жители живеат далеку од него, но не го забораваат никогаш!

ПРИЛОГ

Нашите корени

КРАТОК РАСКАЗ ЗА ФАМИЛИЈАТА КИРАЏИЧИНИ или КИРАЏИЕВИ ОД СЕЛО НЕВОЉАНИ, ЛЕРИНСКО

Мојот дедо КРСТЕ КИРАЏИЧИН со баба ЈАНА имале три сина: *Павле, Мито* и *Сотир*. Дедо Крсте и баба Јана со своите деца живееле многу сиромашно. Имале малку имот и нешто добиток. Тешко се живееше под османлиското ропство. Дедо Крсте со две магарења одел в планина да собере дрва, па ги носел во Битола да заработи некој грош. Бил роден 1860 г.

Според живите кажувања, прадедовците Кираџичини биле Македонци од словенско потекло, староседелци, веројатно од времињата на доаѓањето на Словените во Македонија (7—8 век од нашата ера).

... Во куќата на Крсто и Јана Кираџичини, живеела учителката Гуца од с. Песочница, Леринско. Рацете ѝ биле изгорени, а ѝ ги изгорел намерно некој фанатик грчки андарин, затоа што ги учела децата на својот мајчин македонски јазик. Но учителката Гуца, без прсти и со двете изгорени дланки продолжуваше да ги учи децата, држејќи го моливот со двете осакатени раце без ни еден прст.

Рано умрел дедо Крсто и ја остави баба ми со три мали деца. Таа активно учествуваше во Илинденското

востание и соработуваше со војводите Пеце Стојаничето и Крсте Танасчето, извршувајќи доверливи задачи на ВМРО (Внатрешна Македонска Револуционерна Организација).

ПАВЛЕ КИРАЦИЧИН — најстариот син на дедо ми, роден е 1880 г. Уште како 15-годишно дете заминува на печалба во Истамбул со тетин му Лексо Арбалијата, со цел да заработи нешто за издржување на својата мајка и двата помали браќа. Неколку години по враќањето од Истамбул и кога се отвори патот за Америка, Павле заминал пак на печалба во градот Маслон. По некое време ги зеде во Америка и своите браќа Мито и Сотир. Таму спечалија нешто и се вратија во селото. Се ожениле и пак заминале за Америка, а се вратија дома 1928 г. Си изградија куќи во селото, си го средија малку животот и така Павле и Сотир си останаа во селото, додека Мито се вратил во Канада, каде што починал 1929 г. во градот Нијагара Фалс.

Павле со жена му Митра имале 4 ќерки и еден син Ристо. Најстарата ќерка умрела на 27 јули 1923 г. Другите три ќерки се омажија и имаат свои фамилии. Најстарата сестра Мара живее во Австралија, а другите две во Канада.

Ристо Кирациев со жена му Вангелија и синот Јани живеат во Канада. Јани е оженет со Ката и имаат две машки деца: *Лазо* и *Павле*. Ристо е роден на 15. 2. 1912 г. Се оженив на 7 октомври 1933 г. Член на КПГ станав 1935 г. Учествував во Грчко-Италијанската војна 1940—1941 г. на Албанскиот фронт. Бев заробен од Италијанците. Се вратив од заробеништво од Италија на 17. 10. 1941 година. Во окупирана Грција бев прогонуван од германските окупатори како антифашиста и затоа 1942 година поминав во илегалство, а 1943 г. стапив во Народно-ослободителната војска на Грција ЕЛАС, каде што останав сè до 1945 г. Потоа поради новите прогони на борците комунисти и антифашисти во Грција, преминав во Југославија. Оттаму на 27. 2. 1948 г. се вратив и стапив во Демократската Армија на Грци-

ја — ДАГ. На 27 јули 1948 г. бев ранет во борбите кај Клефтис на Грамос. Се лекував во Албанија и на 27. 4. 1949 г. се вратив пак во ДАГ, на Грамос и останав до крајот, односно до поразот на ДАГ и отстапувањето во Албанија кон крајот на август 1949 г. По два месеца од Албанија заедно со борците на ДАГ емигрирав во Советскиот Сојуз во град Ташкент, Узбекистанска ССР во Централна Азија. Таму останав до 1957 г. кога се уселив во град Битола, Југославија, СР Македонија. Овде во Битола си ја прибрав фамилијата од Грција — жената и синот Јани. Меѓутоа синот откако ги завршил своите студии во Скопје, 1969 г. замина за Канада каде што се оженил 1970 г. и остана на постојано живеење таму. Така и ние со жената решивме да се уселиме во Канада, кај нашиот син-единец.

МИТО КИРАЦИЕВ — вториот син на дедо ми, со својата жена Велика, родија една ќерка и три сина: *Борис, Васил* и *Крсте.*

Борис Кирациев е роден 1909 г. Заминал за Канада 1930 г., а 1948 г. си ја зеде и фамилијата — жената Гула и двете деца Пеце и Мито, а во Канада им се роди и синот Луј.

Борис по долго боледување почина на 24. 12. 1982 г.

Сите три негови синови со своите фамилии живеат во Канада.

Васил Кирациев, исто така живее во Канада и има две ќерки: Томка и Олга, мажени и со фамилиите живеат исто во Канада.

Крсте Кирациев — најмалиот син на Мито и Велика, роден е на 18. 5. 1925 г. Бидејќи остана сираче од татко и мајка, млад уште во селото работеше кај сите за да може да преживее. Се оженил на 18 години за Панда, ќерка на Лазо Малина со цел да се прибери и да створи фамилија, но во тоа не успева. Тој беше активен младинец во Народно-ослободителната борба и поради тоа во 1944 г. дојдоа гестаповци од Лерин да го уапсат. Бидејќи не го затекнаа дома, тие ја фатија жена му Панда и ја затворија во Лерин, барајќи да се

предаде Крсте. Конечно со многу пари татко ѝ на Панда успеа да ја ослободи. По спогодбата на Варкиза и капитулацијата на ЕЛАС, Крсте беше прогонуван од грчките монархофашисти, поради што мораше да бега преку граница во Битола и потоа таму прибегнала и жена му. Но Крсте се врати да се бори во Леринско со првите партизански групи 1946 г. Еден ден, кога бил засолнет во полето на с. Лажени, со уште двајца другари и една другарка, биле забележани од пољакот на тоа село и предадени. Биле опколени на 23. 5. 1946 г. од владината војска, полицијата и наоружени пушкари. По неколкучасовна борба тројцата другари за да не паднат живи во рацете на непријателот извршија самоубиство, додека нивната другарка Софија од Баница беше ранета и заробена. Мртвите ги донесоа во центарот на Лерин и го собрале народот да ги гледа, а џелатите ги клоцале и пцуеле за да го исплашат народот.

Така заврши животот на најмладиот син на Мито и Велика Кираџиеви, несреќниот Крсте, кој сам си го одзеде животот за да не падне жив во рацете на разбеснетите монархофашисти.

СОТИР КИРАЏИЕВ, најмладиот син на Крсто и Јана Кираџичина, откако се врати од Америка 1928 г. си останал во селото Неволјани и си отворил дуќан. Но кога 1941 г. дојдоа германските војски му го ограбија дуќанот и тој остана речиси без ништо. Кога малку подоцна дојде во Лерин еден бугарски претставник, Сотир отиде кај него и му се пожали за сторената штета на неговиот дуќан, со надеж дека ќе извлече некое минимално обештетување. Бугаринот Костов му рекол дека не може ништо на издејствува и тогаш му предложи да го земе него во канцеларијата како преведувач бидејќи го знаеше добро и грчкиот и македонскиот јазик а исто и англискиот. Сотир се согласил поради платата што му беше понудена. Таквиот свој чекор, Сотир го платил со својот живот. Во 1944 г. го фатија партизаните, го одведоа со нечија помош и го ликвидираа. Така несреќно си го загубил животот, иако беше мирен и повлечен човек — ниту на мравката не газеше. Низа

години тој беше избиран одборник и претседател на селото Неволјани.

Остана жена му со двете деца Танас и Вангелија. Танас помина доста маки и искушенија во текот на Граѓанската војна во Грција. Тој се ожени 1953 г. со Лена, ќерка на Стефо Мишката, кој беше иселен во Австралија. Стефо го зеде во Австралија својот зет Танас Кирациев со жена му Лена и синот Ташули. Ташули учел правни науки и станал адвокат во Австралија.

... И така сите од семејството Кирацичини или Кирациеви се иселија во далечните прекуокеански земји, оставајќи ги своите имоти, своите мили куќи во милото и родно Неволјани, каде што се родија, израснаа и се бореа. Не е ли тоа типична судбина на македонска, егејска фамилија?

Но и далеку од стариот и мил крај, од милото село Неволјани, споменот за него и за Родниот крај секогаш живеат во нашите срца.

Торонто, Канада, 1985 год.

Излет на група Неволјанчани во планината кај месноста „Џикоа ливада", на 20 мај 1934 г.

An excursion of a group from Nevolyani on the mountain near the place "Djikova livada", on May 20, 1934.

На денот на свеченоста кога во селото беше доведена чиста и здрава изворска вода од изворите на планината Калугерица (25. 7. 1928 г.).

On the day when the clean and healthy running water was brought into the village from the mountain Kalugeritsa (July 25, 1928).

Велигден, 28. 4. 1929 г. На орото во село Неволјани, вистинска народна веселба. На преден план група младинци. Првиот и петтиот (од лево на десно) се Пеце Золи и Пеце Типулов, убиени 1948 г. од монархофашистите во завторот во Лерин.

The Easter Day on April 28, 1929. At the dance in the village of Nevolyani showing costumes of Nevolyani. In the foreground is a group of young people. The first and the fifth (from the left) are Petse Zoli and Petse Tipulov, killed in 1948 by the monarchofascists in the prison in Lerin.

Група селани од с. Неволјани за време на подготовките за изградба на водоводот, 1927 г.

A group of villagers from Nevolyani during the construction of the water system in 1927.

На ден 25. 7. 1928 г. во Неволјани беше пуштен свечено водоводот — дело на трудољубивите жители од селото. Момент од свеченоста.

On July 25, 1928, the water system was officially opened — a work of the people from the village. A picture from the celebration.

Крсте КИРАЏИЕВ, (1923—1946). Борец за народна слобода.
Krste Kiradjiev (1923—1946) a fighter for the people's liberation

Група од првите печалбари од Неволјани што заминаа за Америка уште пред I светска војна.
A group of the first emigrants from Nevolyani who moved to America before the First World War.

Браќата Кирациеви — Павле, Мито и Сотир со братучедот Пеце Арбалија и син му Тасе. Тие беа меѓу првите иселеници во Америка. (Фотографија од дваесеттите години). 1925

The brothers Pavle, Mite and Sotir with their cousn Pece Arbaliya and his son Tase. They were among the first emigrants to America. The picture was taken during the twenties.

Група борци од Неволјани, учесници во ЕЛАС и ДАГ, сликани во Ташкент, СССР, каде што живееа како политички емигранти од крајот на 1949 г. по поразот на ДАГ.

A group of fighters from Nevolyani, participants in ELAS and DAG, the picture was taken in Tashkent, USSR, where they lived as political emigrants from the end of 1949 (the defeat of DAG).

Од пикникот на Неволјанчани, во Торонто, Канада на 10 август 1969 г.

From the picnic of the people from Nevolyani in Toronto, Canada, on August 10, 1969.

Напуштените куќи на Кираџиеви, денес.
Deserted houses of Kiradjievi today.

THE VILLAGE OF NEVOLYANI, DISTRICT OF LERIN

I have decided to write and publish this booklet about the village of my birth, Nevolyani, in the district of Lerin in Aegean Macedonia. (Aegean Macedonia refers to the portion of Macedonia in Greece. ed.) I have been impelled in this undertaking by my great love for my village and its past, which has been characterized by great sacrifices in the fight for freedom.

The destiny of the Aegean Macedonians, as is well known, has been extremely cruel throughout the centuries. Against the evils of slavery, oppression, assimilation and non-recognition, there was an intense struggle for survival and freedom.

THE GEOGRAPHICAL POSITION OF THE VILLAGE

The village of Nevolyani is 3 km south of the town of Lerin and it is (or rather, it was) one of the largest villages around that town, with 300 houses and with a population of over 2,900 up until 1946. Nevolyani is situated at the foot of the mountains Kula and Lopushnec; towering over the village grove (koriya) is the peak of Kalugeritsa. A river flows through the village and the waters of this stream (also called Matica by the villagers,) used to drive about 15 water-mills and also watered the kitchen gardens found in the front of every house, as well as most of the fields of Nevolyani. The Chetirska stream flows from Mount Lopushnec.

This means that Nevolyani has its own mountains and fields and it is located between the town of Lerin and the villages of Lazheni, Pesochnitsa, Kuchkoveni, Maala and Krapeshtina. In the past, the mountain of Lopushnec was owned by a Turkish bey who later sold it to the villages of Nevolyani and Neret. The greater share was bought by Neret, a smaller was bought by Nevolyani and the bey Karasaliya kept a small portion which he later sold to the Nevolyani village community. However, it is said that the property which was bought with the money of the church, was taken by Kotse Nanov, Vane Dafov and Vane Dimitriov, members of the Church committee at that time.

BELIEFS AND LEGENDS ABOUT THE ORIGIN OF THE VILLAGE

It is very likely that the village of Nevolyani has existed as a settlement inhabited by Macedonians for many centuries. Indeed, it seems to have pre-dated the empire of Tsar Samoil (976 — 1014 A. D.). Later, during the time of Turkish rule, Turks also came to live in the village, and therefore, according to some figures, the population of the village in 1913 was 1,833, while in 1920 it has been recorded as having 1,520 inhabitants. (The Balkan Wars of 1912—13 had overthrown the Turkish stranglehold on Macedonia. ed.) In 1928 Nevolyani had 1,478 inhabitants, while according to the census of 1940, there were 1,731. In 1971 the figure was placed at 732, of which two-thirds were Macedonians and the rest were Greek refugees from Asia Minor who were resettled with the Exchange between the Greek and Turkish governments in 1924 and after. These figures display the intensive emigration of Macedonians at this time to overseas countries. It was in particular the horrific Civil war in Greece, which drove a great number of families and individulas to flee to different countries, to escape the terrorism of the reactionary forces.

According to what has been handed down through the generations, the village of Nevolyani was located down in the fields (pole), in the place known as Shuldur, which was once the very name by which the village was referred to. Through the village, the road used to lead from Lerin to beautiful town of Kostur and its lake. Many caravans with camels, mules and horses used to pass through the village, as this was the only means of commercial transport between these towns at the time. The villagers had considerable problems with these merchants, especially those who came through by night. Not only did they steal livestock which they would then sell in Kostur, but they also broke the windows of the village houses. It was for this reason that in about the year 1518 the villagers had resolved to move the village away from the road, where it is still found today. However, in order to do this, they had to ask for permission from the Turkish authorities. At this time, the village mayor (kodgobashiya), Nikola Topal, decided to go to the Turkish authorities for permission. When the mayor had put the case before the Turkish administration (valiya) he was asked:

— "Why do you want to relocate the village, infidel?"

(gyaur — the Turks referred to the Christians as infidels. ed.)

"Because of the hardships, sir (efendi), because of the hardships", replied Mayor Topal, explaining the reasons and the wish of every villager that their houses should be away from the main road. It was in this manner that the right to relocate the village was granted and this is the reason it was called Nevolyani — the village of hardship or misery (nevola in Macedonian conveys these meanings). This, in brief, is the main legend about the origins of the village.

THE HARDSHIPS CONTINUED

With the coming of the Turks to the village the composition of the village changed: 80% were Macedonians (Slav and Christian) and 20% Turks (Muslims).

Even though the Turks were a small fraction of the population they owned the most fertile land. Thus, just as the fields belonged to the village bey Karasaliya, so did the power over the Macedonian villagers. The villagers had firstly to work the fields of the bey and only after that could they work on their own fields and gardens. Again, during the corn harvest in summer, under the threat of the bey, the villagers had to agree to work only one day on their own harvest, because the very next day the herds and flocks belonging to the bey would be grazed in their fields. From generation to generation stories have been told and handed down about the sufferings and oppression of the Macedonian people.

To illustrate further, on the day of the harvesting of the corn crop, the Turkish bey would go to the road which led to the corn fields and would sit on the ground cross-legged. Next to him, stuck in the ground would be his dagger so that all the villagers who passed on the way to the fields would see it. This was to ensure that they would obey his order that his land (chiflik) was to be worked first after which there would be time to worry about their own.

"Do you see this dagger, Infidel?" the bey would shout, "just as it is stuck in the ground, so I shall stick it in your belly!"

Such was the threat under which the villagers were forced to labour. Arbitrary rule was without limit. And so it was in all Macedonia during its five-century long oppression under the Turks.

AN ANALYSIS OF TOPONYMS

Not only the name of the village itself, but also the surrounding places and features have names in the highly expreşsive Lerin dialect of the Macedonian language. In the lists that follow, I will present those lyrical and imaginative names of the various features of our village.

1. FIELDS

Topilata
Gornio bunar
Slatinata
Revano
Golemite esiki
Smesi
Gradskite
livagye
Izriov
kladenets
Viristata
others.
Shuldur
Bela cheshma
Kirkoi livagi
Suviot revan
Lazhenski
livagye
Zh'ta voda
Krasimirtsi
Dolniot bunar
Maalski lozya
Bogupase
Kuchkovskiot
most
Lakite
Ormano
Zavoite
Malite esiki
Kaplana

2. MOUNTAINS

Greotski dol
Kulata
Sveti Ilya
Klepala
M'zgalkata
Peshterata
Minoy nivye
Trsyanskata tsrkva.
Oreshkite
Vrbuchka
Boshnyakova niva
Suloy nivye
Zimnicite
Gaberski dol

3. WEST OF THE VILLAGE

Kaychii livage
Dinevskite
vodenitsi
Na Kyumuzo
vodenitsata
Gornio meriz
Jikoa livada
Mutoa
livada
Zmiyarniko
Kirkoa niva
Vodenitsite
Gornite
livagye

Koatchoy
nivye
Kalugeritsa
Kaychea
vodenitsa
Shinanovi vodenitsi
Misketoy
vodenitsi
Dolnio meriz
Leskata
Ramen rid
Elite

4. SOUTH-WEST OF THE VILLAGE

Yanoa tsrkva
Muaremoa
niva
Karabunar

West of the village of Nevolyani are the mountainous places:

Gumnishta
Kalugerov
kamen
Trite buki
Mala voda
Saliov glas
Aramiskoto
kladenche
Golema voda
Ornitsata
Elite

South-west of the village are the following places:

Gornichkata
Elenitsa
Chetirskite
livadi
Lopushnets
Plugara
Chetirskite lozya
Marushkina
livada
Tsrna prs
Sreden rid
Leskata

These place names are a permanent testimony to the Slav roots and the long-standing Macedonian occupation of this region, and although attempts have been made, they shall never be obliterated. It is a known fact, for instance, that in 1926 the Greek government began to systematically change all names of villages and towns in Aegean Macedonia. It was at this time

that my village, Nevolyani, was given the Greek name — Skopya (Σκοπιὰ). But to all of us, and many others besides, it has remained Nevolyani because the other name means *мiлi* to us.

THE CHURCHES IN THE VILLAGE OF NEVOLYANI

In the olden days there were five churches in Nevolyani, viz: St. Ilia, St. Dimitriya, Janoa church, Sveta Petka and the Church of Our Lady (Bogroditsa).

In the time of the Turkish rule Janoa Church had been destroyed, and because it had been situated outside the village, the Turks did not allow its reconstruction. We could see evidence of the ruins of this church up until the Second World War. At that time, one of our fellow villagers, Trayan Mishkata, built a small church on the same spot at his own expense. He placed an icon and a lamp in it and he left some money with Ilo Yovanov and made him promise to look after the church and to keep the lamp lit after his death.

The Church of St. Dimitriya

This church is located in front of the house of the Kiradgichinovi family and it was well preserved during the Osmanli rule. The church is fenced by a 3 metre high wall, and in its yard are found a great number of fruit-bearing and ornamental trees which are a real adornment for both church and village. This church was cared for by Mitse and Mitseitsa (his wife) Aleksov. During the First World War the church was damaged and the church yard was badly neglected, but whilst the Aleksov couple were alive they managed to maintain the church and took care of the iconostasis. Later, the women in this part of the village looked after the church, as the villagers as a whole and the church committee did not care sufficiently for it because it was falling into ruin.

The Church of St. Ilia

This church which was located in the upper part of the village had also suffered the ravages of time. A small chapel was built in its place for which Kole Traychev was responsible. Every year on Ilinden (St. Ilia's day) a great celebration and festive gathering took place here. All the people from the village, young and old, would gather on this feast day. This magnificent tradition is retained till this very day in the village, even though after the Greek Civil war (1946—49) almost three-quarters of the population resettled elsewhere.

After the above-mentioned churches were in total ruin, the people in the village would flock around the church of Sveta Petka, which according to the inscription on the stone wall in front of the altar was built in 1832.

However, due to the rapid growth of the village, the church became too small for its needs. For this reason, the villagers united, raised the money amongst themselves, and with their own hands started to build the new church of Our Lady (Bogroditsa) in 1900. It was a large and beautiful church the like of which could not be seen in the entire Lerin district or even Lerin itself. The church is built from cut stone, entirely the labour of the villagers themselves who worked on it for 10 years, thus finishing it in 1910. Over the main entrance door, there was a large commemorative stone on which were written in Cyrillic letters the date of the building of the church and the names of the main people responsible for its construction. However, in 1925, the Greek government especially appointed a man to chip off the Macedonian inscription from that foundation stone with a chisel.

THE ILINDEN UPRISING AND SUBSEQUENT MISERIES

The village of Nevolyani participated en masse in the Ilinden uprising which was a struggle by the Ma-

cedonian people for social and political freedom from Turkish rule on August 2, 1903 (July 29 according to the old calendar). As local leaders, Ilyo Vidinov and Petse Stojninchev distinguished themselves. Among the revolutionary fighters were Krste Tanaschev, Risto Nanov, Risto Numchev, Phillip Chepkezo and others. The people wholeheartedly supported the Uprising, and joyfully looked forward to their freedom. But this was short-lived. The spleandour of the Krushevo Republic lasted only 10 days. The Uprising was crushed by the superior numbers of the Turkish army. Even though many Macedonians sacrificied their lives in this uprising in the aftermath, the Macedonian people's miseries continued. Those involved in the Uprising were viciously dealt with. Dane Ignov and Gale Sevdin were killed by the Turks in Nevolyani itself. Both Numche Misketo and his son were killed on their field near the place called Laki; Mito Turyanetso was killed near the Maalska river on the way to the forest.

The people of Nevolyani sought revenge for these killings. Thus Petre Stoynincheto killed the village field guard Dgafer, whereas Risto Nanov killed the son of Feta. Phillip Chepkezo killed a young Turk who came to gather wood in the village forest. The story has been told in the following manner. When the young Turk was on his way back from the forest, he was passing the clearing where the water drinking fountains were, and stopped in front of the women who were getting water and relieved himself in full view. Phillip Chepkezo, a village grocer who managed the Babarovtsi shop, witnessed this scene and being revolted, he began to argue with the Turk. The latter was antagonistic and went on to insult the Christian villagers. The very next day Phillip Chepkezo crossed paths with the young Turk in Greoski Dol and killed him. The villagers buried him in one of the fields. The Turkish authorities could in no way discover the man who did the deed.

Testimony to the chaotic situation which prevailed in Nevolyani and the Lerin district after the quelling of the Ilinden Uprising were the killing of the two priests Father Anastas and Father Kosta. The priest

Anastas was killed by Krste Tanascheto because he had organized the deaths of Tase and Kole Sevdin. The priest Kosta was killed because there was a supsicion that he had a hand in the mass killing of 40 people who were taken from Kladorabi and surrounding villages to Jachovo Pole and there slaughtered by the Greek terrorist bands (andarti). The killing of these priests motivated both the Greek terrorists together with the Turkish militia to conduct a wholesale massacre in the village of Nevolyani. Of considerable help to this end was Lame Lamcheto who brought the Greek andarti and the Turkish army to the wedding of Risto Lazhenkin. The traitor had claimed that the house of Risto Lazhenkin was a hideout for komiti (Macedonian Freedom Fighters) and ought to be razed to the ground. Fortunately, the wedding party was aware of this possibility and took measures to prevent the catastrophe.

Later, they went to the wedding of Kote Yanev. In order to ensure the success of their plans, they initially sent a man to perform magical tricks with a view to gathering all the wedding guests in the one house. Having achieved this, the Turks and the Greek terrorists surrounded the building, poured kerosene over it and set in on fire. They simultaneously shot the innocent people who were rushing out in panic from the burning house. Fourteen people were either burnt alive or shot on this evening of the wedding. They were: Giorgi Yanev, father of the groom, Lazo Yanev, uncle of the groom, Miti Yanev, Vane Tilev, Delyo Tilev, Kata Tileva, daughter of Vane Tilev, Vasil Tipulov, Naume Yovanov and others. Apart from the victims there was material damage to the extent of 3,000 Turkish pounds. The person responsible for this massacre, Lame Lamcheto, was killed by Petse Stoynincheto who took his revenge at the site of the Kumozo water mill.

Grandfather Yovan Dgikov used to tell the story of how he was at this wedding and how when an unknown man who was masked came to perform magical tricks, he got up and left the wedding. On his way, he was caught by armed Greek terrorists. He told them

that he had been at his daughter's house. He was taken home and watched until the Greek terrorists and the Turkish army had performed their atrocities at the wedding.

Such was life in those terrible times for suffering Macedonia.

THE SCHOOL IN NEVOLYANI — PROBLEMS WITH THE LANGUAGE

There was a school for the people of Nevolyani from towards the end of the last century up until the where the children were taught in their mother tongue, partitioning of Macedonia in 1913. Subsequently a school opened which only taught in the Greek language. It was attended by a small number of the children who only used Greek at school while outside and in their homes they spoke their Macedonian mother tongue.

We all recall, however, the cruel period when the language came under wholesale attack from the repressive policies of the Greeks. This occurred when the dictatorship of Metaxas took control in Greece on August 4th, 1936. After that all use of the Macedonian language was forbidden by law. This meant that those who could not speak Greek had to be silent. Thus people were not allowed to sing in Macedonian at weddings, christenings and other joyous occasions. Breaking this law meant a 300 drachma fine on the spot and any resistance meant that the "offender" would be taken to the police station and severely harassed.

In 1937, in all the Macedonian villages, the Greek authorities opened night schools where the Greek language would be taught to adults, who generally did not know it. These "schools" of course ,together with terrorism and the various methods of repression and discrimination against the Macedonians were conducted with a view to destroying their ethnic identity.

There are many anecdotes about the prohibition of the Macedonian language at that time. The following is worth remembering: An old villager was going to his

field with his donkey. "Come on, damn you!" shouted the old man in Macedonian. This was heard by a Greek policeman who pressed charges against him. In court the villager was asked: "Why did you speak to the donkey in Bulgarian?" "My donkey doesn't understand Greek, your Honour. Unfortunately there is no night school for donkeys so I could send him off to learn Greek", replied the old man.

*
* *

A new and modern school was built in the village of Nevolyani in 1935. It was initiated by the village council committee which at that time was comprised of Kole Tanascheto, Sotir Kiradjiev, Lazo Malina, Risto Dinev and Risto Zoli. In addition, financial assistance was given by those men of the village who had gone to seek their fortune in the U.S.A., Canada and Australia. This school was built with volunteer labour by people from the whole village. It is a beautiful three-storey building with comfortable classrooms and other necessary facilities to cater for a six-year level primary school.

THE PROBLEM WITH THE WATER AND THE BUILDING OF THE WATER SYSTEM

The village of Nevolyani did not have clear and healthy drinking water until 1928. Till then the water was brought to the village through clay pipes which were connected to the river Matica in a small ravine just over the village. Few houses had their own wells in their yards while around the village there were natural springs which dried up in summertime.

Only one small spring in the old wood did not dry up. It was called Black Wall (Kara Bunar). This name was given because once upon a time the Turks took a girl (Macedonian) and raped her there. The girls from the district of Kiradjichino and Stoyanichino used to collect water there.

In order to collect good drinking water the women had to get up before the crack of dawn, before the

other villagers would pass through the clear stream with their horses and donkeys as after that, the water would become muddy and even unhygienic as the animals often relieved themselves mid-stream. At that time there appeared various diseases: tuberculosis, typhus, malaria and others which shook the village and in the past had wiped out entire families.

This forced the villagers to confront and solve the problem of their water supply for domestic purposes themselves, as there was no one else who was concerned at the time. A group of progressive villagers led by Gicho Lazhenkin (deceased) took the initiative to disseminate the idea that with their own resources and co-operation they could bring clean and healthy running water to the village from a spring on Mt. Kalugerica which was 10 km away. A few of the village elders like the granfathers Giorgi Tasev, Lazo Tasev, Stoyan Popov, Ilyo Tasev and others did not believe in this possibility and it appeared to them that such a bold idea seemed completely out of the question.

However, thanks to the instigators, this noble task was realized. Those deserving of most praise for the project were the following: Gicho Lazhenkin, Kole Tanascheto, Pop Dimitri Stamboli, Nume Traychev, Vasil Traychev, Lazo Malina, Risto Dinev, Ilyo Stoyaninchev, Vane Risin, Tase Djikov, Vane Tsutsulov and many others.

Of considerable importance was the material help of those men from the village who were immigrants in the U.S.A., Canada and Australia and had sent the money necessary to build the water system in Nevolyani. Special mention must be made of: Ilyo and Mito Frangoi, Pavle Kiragiev, Sotir, Kiradjiev, Mito Kiradjichin, Tanas Budgov, Lazo Nolev, Petse Nolev, Risto Grozdin, Kote Yanev, Petse Arbaliya and others.

The entire population of the village volunteered to work on this water system. After all, it was no easy matter to create a water system that was 10 km long. However the hard was done by the people of Nevolyani and clean water was brought from Mt. Kalugeritsa to the village. So all the various quarters had a drinking

fountain built which supplied enough clean and healthy water for all domestic and other purposes like the watering of livestock. Subsequently, this system made it possible to have running water in every house in the village.

It should be mentioned that this action in Nevolyani made a positive impact on the town of Lerin as well as the surrounding district. That was because neither any of the villages nor Lerin itself had clean running water from a spring. Accordingly a great many people would come from Lerin to Nevolyani to collect clear mountain drinking water and to have a pleasant 3—4 km trip amidst clean air and natural beauty. This meant that a number of people would come there in summer as tourists, where they would obtain fresh fruit, vegetables and dairy products as well as have a taste of the warm hospitality of the Nevolyani people.

THE CHANGING OF THE NAME OF THE VILLAGE

For all the good things that were happening in our village, the Greek authorities in 1926 began to change the names of all villages and towns of Aegean Macedonia, replacing the Macedonian names with Greek ones. Initially, the proposed name-change for Nevolyani was "Perivoli" (this means "garden" in Greek). However, there was opposition to this from the villagers themselves. At that time, the Greeks put up a sign on the wall of the blacksmith's workshop owned by Lazo Misketo, on which was written "Horio Perivoli" (The Village of Perivoli). One night the placard was replaced by another on which was written: "Down with Perivoli, long live Nevolyani!" In the end, of course, because the name change was a law from the Greek government the village was renamed "Skopya". This word in Greek means "sentry box" (watch-house) or "observing from on high". However, we, the people of Nevolyani, like all other Macedonians, still refer to our village by the original and beautiful name given to it by our ancestors — NEVOLYANI.

EMIGRATION TO FOREIGN COUNTRIES

Traditionally, the people of Nevolyani engaged in the tilling of the soil and the breeding of livestock. More specifically they produced wheat, beans, strawberries and milk products. However, it was difficult to subsist from these activities when in the time of Turkish rule the most fertile fields belonged to the occupiers. Consequently, the villagers would cut wood in the mountain and then sell it in Bitola. They had to load the wood on donkeys, mules or horses and then travel on foot 30 km to Bitola in order to earn a meagre sum of money. On their return trip they would give rides to some Jewish merchant or Turk for a small fee. From Nevolyani to Bitola they left at midnight in order to arrive there in the morning, and after selling the wood, they would buy some essential materials for survival and return on the same day. Last century the very hard life forced the more determined villagers to emigrate temporarily for economic reasons (pechalba) to Istanbul, Anatolia and Romania. They accepted any work they could find. When America opened its doors to immigrants, a few people from Nevolyani went there just before 1900 for similar reasons. Among the first were Lexo Arbaliya, Vane Lazhenko, Kotse Jikov, Kotse Dostin and others. During the Huriyjot (a statute for liberation which was proclaimed in Solun and Skopje promising political freedom to Christians and Muslims after the success of the Young Turk revolution in 1908. ed.) a greater number of young people went to America, where after a stay of a few years, they would come back to the village and would buy fields and build new houses.

In addition, after the Ilinden Uprising (1903) up until 1914, many families resettled in Bulgaria as for instance did Petse Stoynichin, Naum Chepkezo, Risto Nanov, Petse Popov, Mito Popov, Risto Lazhenkin and others, while Krste Tanascheto settled there permanently.

Emigration from the village continued after World War I as well. People were moving to the U.S.A., Ca-

nada and Australia. Many of them took their families with them completely abandoning their properties in the village. This process became even more intensive after the 2nd World and particularly after the Civil war in Greece (1946—1949). It might appear as if the people no longer loved their native land at this time, but of course the underlying causes for this population movement are very complex and may one day be a subject for deeper and more systematic research.

This mass emigration to overseas countries drastically reduced the population of the village from 2,900 people to a mere 600 in 1982. This fact wrings the heart of every person from Nevolyani.

At this point I am reminded of the stories told by the village elders concerning the year 1924 when the last of the Turkish inhabitants left Nevolyani. In their place, indeed taking their very same houses and land, came the Madzhirs, a tribe of Greeks from Asia Minor and the Caucausus. At that time, before he left the village, the Turkish bey Karasaliya had these parting words for the Macedonian villagers: "I know that you are happy that we, the unbaptized Turks, are leaving. But you should know that you will never be free because we are merely being replaced by baptized Turks!"

WARS, STRUGGLES, HARDSHIPS AND VICTIMS

During the First World War (1914—18) severe property losses were incurred by the village of Nevolyani from the different armies which passed through the region. The cattle were taken from the villagers while the barns were left empty. The entire Old Wood (Starata Koriya) was cut down. The villagers were all mobilized to work for the war front without compensation.

At the end of the Great War, as is well known Greece was preparing for the war in Asia Minor and for this reason all the young men were drafted into the Greek army and sent to fight against Turkey (1919). In 1922 the Greek army suffered a catastrophic defeat

in Izmir (Smyrna) and was driven out of Asia Minor. In this war 30 young men from Nevolyani took part, out of whom the following were killed in action: Tase Gulin, Vasil Tsolev, Stefo Dimitriov, Kole Skendev, Mito Avramin, Todor Strezov, Nume and Tane Dimitriov and other.

When on October 28th, 1940 Fascist Italy attacked Greece via Albania, the young men were mobilized once again into the Greek army and fought in the battles on the Albanian front. There were about 50 men from Nevolyani in the Greek army who fought in Albania. In that war against Fascism, the following from our village were killed in action: Tase Alexovski, Todo Skendov, Pandil Matsin, Sotir Nalbati, Agisilaos Vakratsis, Done Arnautov, Ilyo Strumin.

Lena Kotevska died when our village was bombed.

During this war the horses and mules of the villagers were impounded for the war effort on the front without compensation given.

However the most absurd and inhuman behaviour of the Greek authorities towards the Macedonian people during this period was maintained by the fact that they arrested and deported hundreds of them to prison camps on the islands of the Aegean Sea. Thus whilst the young Macedonian men in the Greek army were placed on the front line in the Albanian war, their parents and older brothers were arrested, tortured and imprisoned for the mere fact that they were Macedonians.

THE PEOPLE'S RESISTANCE AGAINST THE FASCIST OCCUPIERS (1941—1944)

The people of Nevolyani strongly expressed their democratic and anti-fascist sentiments as well as their love of freedom in the period of the People's Liberation struggle (the Resistance) against the Fascist Occupation (1941—1944).

It must be said that there was a local branch of the KKE (The Communist Party of Greece) in the village of Nevolyani consisting of a few members and

sympathisers even before 1932. As communist instructors to the village the following people used to come: Barba Yani from Lerin, Kalaydgidis from Kleshtina, Stavre Kochovski and Vangel Kuychev from Banitsa and later in 1936, Lazo Trpovski from the village D'mbeni in the district of Kostur. The action of the party organization in the village was directed at recruiting more members as well as promoting its candidates in the parliamentary and municipal elections by raising the consciousness of the people and the youth in the village.

The party organizations were activated initially after the invasion of the German, Italian and Bulgarian fascist armies. Of all the political parties in Greece, only the KKE organized the people's resistance against the occupiers and their local collaborators. Macedonian people and Greek people were involved en masse in that honourable action of resistance in 1941—44.

The village of Nevolyani contributed members in the progressive organizations in Greece viz. ELAS (The Greek People's Liberation Army), EAM (National Liberation Front), EPON (Greek Progressive Youth Organization), SNOF (Slav-Macedonian People's Liberation Front). The names of the activists from Nevolyani were: Stoyan Traychev, Done Germanov, Stoyan Nanov, Giorgi Bibev, Risto Strezov, Tace Nolev, Krste Kuzev, Tace Yovanov, Vasil Strezov, Risto Kiradjiev, Pando Drdulov, Krste Kiradjiev, Tego Stoyninchev, Pasa Drdulovska, Ilyo Lazenkin, and Dimitris Lazaris.

Stoyan Traychev gave his life in the people's struggles for freedom. I wish to pay homage to this courageous fighter by giving some details of his biography. In 1917 he was born to Nume and Kata in Nevolyani. He took part in the Greek-Italian war in Albania (1940—41) and was wounded on the front. After that he was involved in the Resistance organizations and became a partizan (guerilla) as well as an active Party member. In February 1944, he was on duty in the village of Ovčhareni. He was betrayed by an informer and was arrested by a Bulgarian unit which worked with the Germans. In Lerin he was brutally tortured

but he withstood it with courage. The Bulgarians handed him over to the Germans who then took him to the Pavlo Melas prison camp in Thessalonika. One morning he was discovered dead in the street obviously thrown out through the vindows of the prison.

In August 1943, the German occupiers arrested the priest Dimitri Stamboli from Nevolyani and together with fourteen other people from the surrounding villages they were hanged on the road between Bitola and Lerin near the village of Kladorabi.

The German occupiers often plundered the village. They once took a herd of buffaloes and cows from the meadows to the slaughterhouse without a word to anyone.

After the war, as is well known Greece was overtaken by new problems. The hope that the strongly desired freedom for the people would come was totally shattered. Violence and terror reigned throughout the land. The monarchy supported by the reactionary forces came to power in Greece. They were brutal days of terror and pogroms against the Macedonian people. The first on the hit list were those who participated in the anti-fascist people's liberation struggles against the occupier.

THE CIVIL WAR 1946—49 — STRUGGLE AND DEFEAT, EMIGRATION AND UPROOTING

Since 1945, power had fallen into the hands of the former collaborators of the Fascist occupiers, and the people of Greece were plunged into the Civil war. New tortures and sufferings were rampant. The Resistance fighters and the genuine patriots had to flee to the mountains to escape the unspeakable terror of the monarcho-fascists.

In those heavily troubled years, there were many people from Nevolyani locked up in the Lerin prison. Eight men from our village were executed in Lerin: Petse Tipulov, Pavle Grozdin, Petse Trpkov, Stavre Strezov, Petse Zoli, Stefo Zoli, Petse Nanov, Giorgi Bishkarov.

Todor Tsutsulov and Stefo Skendov were taken to the political prison on the island of Makronisos where they were both killed after being subjected to the horrific methods of torture used by the monarcho-fascist executioners. Tase Yovanov lost his mind due to the terrible conditions in the prison camp and was sent home in a state of total nervous collapse.

Stavre Ulerchev (Gulin) and Petse Opketo were also killed by the government forces for no reason. They were coerced into taking munitions to the mountains and then killed.

During the Civil war in Greece, many of our villagers were locked up in the prison camps on the islands of the Aegean Sea where they spent many years, as well as being kept there even after the war.

The brave fighters against monarcho-fascist terror formed DAG (Democratic Army of Greece). A great number of men from Nevolyani were members of DAG. Many fell in the Violent four-year struggle. I want to pay tribute and give those men their due recognition in the list that follows:

1. Krste Kiradjiev born June 17, 1923. He was killed on May 23, 1946 on the field near the village of Lazheni in the Lerin district.
2. Tase Nanov, born 1915, died in the battle of Murgana in Epirus, in 1947
3. Tase Mazenkov, born in 1935, was killed in 1948 in the great battles on the mountain Gramos.
4. Risto Mazenkov, born in 1910, was killed in 1949 on Gramos.
5. Vangel Luzov, born in 1934, was killed in the battles on Gramos in 1948.
6. Vasil Mishkov, born in 1922, was killed on Gramos in 1948.
7. Ilyo Lazhenkin, born in 1928, was killed in the battles on Mali Madi in 1948.
8. Lazo Deligochev, born in 1933, was killed in the battles in Helona in 1949.

9. Tase Lazhenkin, born in 1933, was killed in the battles on Nausa in 1948.

Fighters in DAG who survived the war but are now deceased:

1. Kosta Risov, born in 1928. After the defeat of DAG he emigrated to Tashkent in the USSR. He later moved to Skopje where he died in 1965.
2. Spiro Kuzmanov, medical doctor, died in Skopje.
3. Vasil Strezov, died in Tashkent, USSR.
4. Risto Ruzhin, died in Tashkent, USSR.
5. Phillip Dimitriov, died in Romania.

After the defeat of DAG in 1949 many of its fighters moved to Tashkent, a city in the Republic of Uzbekistan in the USSR. A number of the fighters, as well as children and civilians went to Yugoslavia, Romania, Bulgaria, Poland, Czechoslovakia and Hungary.

In those troubled times destiny drove many people from Nevolyani to the following countries:

1. USSR — Tashkent: Stoyan Nanov, Giorgi Bibev, Vasil Strezov, Done Germanov, Risto Kiradjiev, Kocho Risov, Risto Ruzhin, Krste Kuzev, Dimitris Lazaris, Pasa Drdulova, Nume Nanov, Tego Stoyninchev, Stavre Mazenkov and Spiro Kuzmanov.
2. P. R. Romania: Tasa Nanova, Tsilya Nanova, Mahi Nanova, Risto Nanov, Mitra Nanova, Mara Nanova, Stefo Nanov, Dezhda Germanova, Stefo Germanov, Tomka Germanova, Kata Germanova, Mitra Germanova, Phillip Dimitriov, Phillipitsa Dimitriova.
3. P. R. Poland: Tase Nolev, Giorgi Nanov, Tasitsa Nanova, Mito Trpin.
4. P. R. Czechoslovakia: Pandil Drdulov, Pandilitsa Drdulova and Risto Drdulov.
5. P. R. Hungary: Risto Strezov.
6. S. F. R. Yugoslavia: Mara Strezova with her 2 chidren, Tomka Stoynincheva with her 2 chidlren, Giorgi Strezov, Pandora Kiradjichina, Krste Kiradjichin, Kosta Skendov, Linka Skendova, Vasil Kiradjichin and Ilyo Lazhenkov.

*

* *

In addition, approximately a hundred families from Nevolyani live in Canada, as well as about 20 families in the U.S.A. There are also about a hundred families from the village living in Australia.

This above phenomenon is not only a characteristic of Nevolyani but of many villages and towns throughout Aegean Macedonia. The reasons for it are very complex.

It would be a good thing if we fellow-villagers from Nevolyani in the district of Lerin made more contact with each other, to meet on occasion, in order to remember the beautiful and unforgettable village, with its wonderful Macedonian traditions, customs and songs so that they will not be forgotten through the generations to come. It would be a real delight if someone gathered all these in a written form and explained them.

In the name of our traditions I will be happy if this booklet of mine helps to this end. It is a small contribution of information about a great and beautiful village which exists in the old country (Macedonia) and although thousands of its people are living far away, they will never forget it!

APPENDIX

OUR ROOTS — A SHORT BIOGRAPHY OF THE FAMILY KIRADJICHINI OR KIRADJIEVI FROM THE VILLAGE OF NEVOLYANI, DISTRICT OF LERIN

My grandparents Krste and Yana Kiradjichin had three sons: Pavle, Mito and Sotir. My grandparents and their three children were very poor as they had only a small holding and some cattle. Life was extremely difficult under Ottoman rule. My grandfather Krste used to go to the mountains with two donkeys to collect wood to take to Bitola in order to earn a little money. He was born in 1860.

According to the stories handed down the generations, my grandparents, the Kiradjichini were Macedonians from Slav descent, probably going back to the time when the Slavs first came to Macedonia (7—8th centures A. D.).

The teacher Gutsa, from the village of Pesochnitsa, district of Lerin used to live in the house of Krste and Yana Kiradjichin. A fanatical Greek terrorist (andartis) viciously burnt her hands because she taught the local children their mother tongue, Macedonian. However, Gutsa continued to teach the children even though she was an invalid without fingers.

My grandfather Krste died young and left three small children to my grandmother. My grandmother was an active participant in the Ilinden uprising and cooperated with the leaders Petso Stoyninchetо and Krste Tanascheto, working secretly for V.M.R.O. (The Internal Macedonian Revolutionary Organization).

Pavle Kiradjichin, Krste's eldest son was born in 1880. When he was fifteen years old he went to Istanbul with his uncle Lexo Arbaliyata in order to earn some money to support his mother and two younger brothers. After a few years he returned from Istanbul, and when the road to America opened, Pavle emigrated to the U.S.A. In the town of Massilon. After a short period of time, be brought over his brothers Mito and Sotir. They earned some money there and then returned to the village. All of them got married, went back to the States and then returned again to the village in 1928. Whilst they were in the village, they built a new house and lived well. Pavle and Sotir stayed in the village whereas Mito went to Canada and died at Niagara Falls in 1929. Pavle and his wife Mitra had four daughters and one son named Risto. The eldest daughter died on July 27, 1923, while the other daughters got married and have their own families. The eldest surviving sister Mara lives in Australia whilst of the other two, one lives in Canada and the other in Greece.

Risto Kiradjiev with his wife Vangelia and their son Yani live in Canada. Yani is married to Kata and they have two boys, Lazo and Pavle. Risto was born on February 15, 1912 and got married on October 7, 1933. He was a member of the K.K.E. (The Communist Farty of Greece) in 1935. He was on active duty in the Greek-Italian war (1940—41) on the Albanian front. He was an Italian Prisoner of War and then returned to Greece on October 17, 1941. In occupied Greece, he went underground because of his anti-fascist opposition to the Germans in 1942 and in 1943 took up arms in the People's Liberation Army of Greece (ELAS) till the end of the war (1945). Then, because of the persecution of the communist fighters and antifascists in Greece, he fled to Yugoslavia. On February 27, 1948, he returned and joined the Democratic Army of Greece (DAG). On July 27, 1948, he was wounded in the battles at Kleftis on Gramos. He was treated in Albania and on April 27, 1949, he went back among the ranks of DAG on Gramos. He stayed till the end, that is, the defeat of DAG and the complete withdrawal into Albania at the end of

August, 1949. After two months in Albania, he moved to Tashkent, in the Republic of Uzbekistan, USSR, together with many fighters from DAG. He stayed there till 1957, when he came to Bitola, SR Macedonia, Yugoslavia. In Bitola he was reunited with his wife and son Yani who came from Greece. His sone Yani emigrated to Canada in 1969 after he finished his studies in Skopje. He got married in 1970 and decided to settle permanently. Consequently Risto and his wife decided to emigrate to Canada to be with their only son.

Mito Kiradjiev, my grandfather's second son, with his wife Velika had one daughter and three sons called Boris, Vasil and Krste.

Boris Kiradjiev was born in 1909. He emigrated to Canada in 1930, and in 1948 brought his famliy over: his wife Gula and their two sons Petse and Mito. Their son Louis was born in Canada.

Boris died after a long illness on December 24, 1982. His three sons with their families live in Canada.

Vasil Kiradjiev, who has two married daughters Olga and Tomka, also lives in Canada.

Krste Kiradjiev, the youngest son of Mito and Velika was born on May 18, 1925. As he was orphaned as a young boy, he had to struggle hard to survive. He married Panda, daughter of Lazo Malina, but they had no children. As a young man, he was active in the People's Liberation War, as a result of which in 1944 the German Gestapo from Lerin came to arrest him. As he was not found at home, his wife Panda was captured and jailed in Lerin, where pressure was put on her to betray Krste. Finally, her father paid an enormous sum of money and she was released. After the agreement of Varkiza and the capitulation of ELAS, Krste was persecuted by the Greek monarcho-fascists, so he fled over the border to Bitola where he was joined by his wife. However, Krste came back to fight in the ranks of the partizans in 1946. One day he and three comrades-in-arms were seen by the field guard in the fields around the village of Lazheni and betrayed. They were surrounded by military and police troops on May 23, 1946. After a fight which lasted three hours, three of

the group committed suicide to avoid capture, while the fourth, Sofiya from Banitsa, was wounded and captured. This was the end of the younger son of Mito and Velika Kiradjievi, the unfortunate Krste who took his own life rather than fall into the hands of the savage monarcho-fascists.

Sotir Kiradjiev, the youngest son of Krsto and Yana Kiradjievi, stayed in the village of Nevolyani after he came back from the United States in 1928 and opened a shop there. However, when the German army came in 1941, they plundered the shop and left him with almost nothing. Later when a Bulgarian representative came to Lerin, Sotir went to him and explained about the damage to his shop in the hope of receiving some compensation. The Bulgarian could do nothing about that, but instead he offered him a job as his interpreter, as Sotir knew English, Macedonian and Greek. Sotir agreed because of the handsome salary that was offered. However, he paid with his life for this step. In 1944 the partizans captured and killed him. This was the unfortunate way he lost his life, even though he was a quiet man who wished no-one harm. He had been an elected councillor and president of Nevolyani for a number of years.

Surviving Sotir were his wife and his two children, Tanas and Vangeliya. Tanas suffered many trials and tribulations during the Greek Civil war. In 1953 he married Lena, daughter of Stefo Mishkata, who had emigrated to Australia. Stefo brought his son-in-law and daughter to Australia with their son Tashuli. Tashuli graduated as a lawyer in Australia.

And it was thus that the clan of the Kiradgichini or Kiradjievi emigrated to distant lands around the globe, leaving their land holdings and houses in their beloved Nevolyani where they were born, raised and endured the vicissitudes of life. And is not that typical of the destiny of many families from Aegean Macedonia?

However far away we are from the beloved old country and from the beloved village of Nevolyani, their memory will always live in our hearts.

Toronto, Canada, 1985